

Digitaal lezen, anders lezen?

1. Inleiding

De opkomst van e-boeken, lees-*apps* en multimediale verhalen roept de vraag op hoe kinderen zich in het digitale tijdperk ontwikkelen tot lezer. Is de manier waarop zij van het scherm lezen anders dan van papier, en zo ja, welke verschillen zijn er?

In een video op *YouTube* (2011) tikt, knijpt en veegt een eenjarig meisje over een tijdschrift alsof het een aanraakscherm is. Als het gewenste resultaat uitblijft, drukt ze haar vinger tegen haar been, om te testen of er niets aan de hand is. Haar vader, Jean-Louis Constanza, schrijft in het commentaar bij het filmpje dat haar '*operating system*' is

gecodeerd door oud Apple-topman Steve Jobs. De affiniteit van opgroeiende generaties ligt niet zozeer bij papier, maar bij de digitale media waarmee ze vanaf jonge leeftijd interacteren.

2. Meer leesplezier door lezen van digitale media?

Deze affiniteit omvat vrijwel alle activiteiten: ‘kijken’, ‘luisteren’, ‘spelen’ en... ‘lezen’. Achter het scherm lezen en schrijven we meer dan ooit. Nederlanders besteden ongeveer 2 uur per dag aan talige en geletterde activiteiten: van het lezen van nieuwsberichten op websites en in *apps* tot het checken van sociale media, e-mailen en *WhatsAppen*. Deze gedragingen blijken bovendien typisch voor de jeugd. Dat geldt met name voor het digitaal communiceren, waarvoor 13- tot 19-jarigen vier keer zoveel tijd nemen als 65-plussers (Wennekers, Van Troost & Wiegman 2016).

Het klinkt paradoxaal, maar hier liggen kansen voor het boek. Blijkens onderzoek kunnen leesbevorderaars slim inspelen op de vroege acceptatie van digitale dragers. Deze media kunnen een platform bieden om kinderen in aanraking te brengen met boeken. E-boeken op de tablet en de smartphone worden met andere motieven gelezen: niet zozeer vanuit leeshonger, maar vanuit affiniteit met digitale mediatechnologie (Bakker 2013). Deze ‘*tech-liefde*’ kan een startpunt zijn om kinderen en jongeren enthousiast te maken voor het boek – eerst digitaal en vervolgens mogelijk ook van papier.

Deze mogelijkheid beperkt zich niet tot de tablet en de smartphone. Ook de e-reader, die meer door oudere mensen wordt gebruikt, blijkt het lezen van boeken aantrekkelijker te maken. Tieners van 15 en 16 jaar die een kort verhaal lezen op de e-reader prefereren het apparaat boven het gedrukte boek. Dat geldt met name voor jongens en voor minder gemotiveerde lezers (Tveit & Mangen 2014). Ook kinderen in de onderbouw van de middelbare school en in het basisonderwijs hebben waardering voor de e-reader. Jongens tussen de 11 en 14 jaar die het apparaat twee maanden mogen gebruiken, krijgen een positievere leesattitude (Miranda et al. 2011). En groep 8-leerlingen die een heel schooljaar toegang krijgen tot de e-reader, blijken aan het einde van het jaar vaker te zijn gaan lezen (Ehmig, Reuter & Menke 2011).

3. Welke verschillen zijn er tussen lezen van het scherm en van papier?

De e-reader, tablet en smartphone kunnen dus voor een frisse start zorgen, met name voor kinderen die niet erg van lezen houden. Maar leesbevorderaars willen ook graag dat kinderen positieve leeservaringen opdoen. De vrees bestaat dat digitale media dat minder goed faciliteren. Nicholas Carr (2011) beschrijft in zijn boek *Het ondiepe: hoe onze hersenen omgaan met het internet* hoe hij vroeger “een diepzeeduiker was in een

zee van woorden”. In de digitale tijd surft hij “als een jetskiër over de oppervlakte”. Het dieplezen staat op de helling, aldus Carr: het opgaan in de wereld van het verhaal, het activeren van de eigen fantasie en het inleven in de personages.

Voor deze these bestaat de nodige onderbouwing. Lezers herinneren zich de volgorde van de gebeurtenissen in een kort verhaal op de e-reader minder goed dan op papier (Mangen, in: Flood 2014). Op de tablet gaan lezers niet alleen minder op in de narratieve wereld, ook blijken ze het verhaal minder diepgaand te onthouden (Mangen & Kuiken 2014). Vergelijkbare verschillen zijn gevonden bij jongeren: 15-jarigen die een kort verhaal lezen op papier, begrijpen het beter dan op de *personal computer* (Mangen, Walgermo & Brønnick 2013). Ook het effect van *taskswitchen* tijdens het lezen lijkt negatief. Studenten die een wetenschappelijk essay lezen en tussendoor chatten of vragen beantwoorden, doen langer over het lezen van de tekst. Dat is ook het geval als de tijdsbesteding aan de ‘afleidende’ taak van de leestaak wordt afgetrokken (Fox, Rosen & Crawford 2009; Bowman et al. 2010).

Recent onderzoek onder basisscholieren toont echter aan dat het niet uitmaakt of zij de tekst van papier lezen of van het scherm (Nielen & Bus 2016). Mogelijk komt dat doordat de huidige generatie van jongs af aan is opgegroeid met digitale media, en zich (mede) met deze media hebben ontwikkeld tot lezer. Daardoor stuiten ze op minder problemen met digitaal lezen dan oudere kinderen en volwassenen, die sterker gehecht zijn aan de conventies van papier. Daar komt bij dat de eigenschappen van digitale teksten nog volop in ontwikkeling zijn: nieuwe conventies zien het levenslicht.

4. Wat is het effect van digitale verrijkingen op het lezen?

Digitale media maken het bijvoorbeeld mogelijk om boeken te verrijken met *features* die niet mogelijk zijn op papier. Makers kunnen een luisterversie toevoegen, geanimeerde prenten en bewegende beelden komen in de plaats van stilstaande prenten, en dan zijn er nog allerhande vormen van interactiviteit: van spelletjes en quizzen tot hyperlinks naar het internet.

Dergelijke extra's worden vooral toegepast in kinderboeken die verkrijgbaar zijn voor de tablet. Uit onderzoek blijkt dat ze de taalontwikkeling stimuleren – mits op de juiste wijze toegepast. Een overdaad aan spelletjes en aanklikbare *hotspots* leidt kinderen af van het verhaal. Ze zijn dan niet zozeer gericht op (voor)lezen, maar op spelen. Het kost hen dan moeite om, na het spelen, opnieuw ‘in’ het voorleesverhaal te komen (Bus & Takacs 2015; Bus, Takacs & Kegel 2015).

Het devies voor het toevoegen van spelletjes en aanklikbare *hotspots* luidt dus ‘met mate, graag’. Het effect van multimedia is eenduidiger. Geanimeerde prenten en bewegende beelden hebben, eventueel in combinatie met een geluidsband, een meerwaar-

de boven de stilstaande prenten in gedrukte boeken. Ze drukken, dankzij de beweging, visueel uit hoe het verhaal zich ontwikkelt. Kinderen leren daardoor niet alleen de afzonderlijke gebeurtenissen, maar ook de oorzaken en gevolgen te doorgronden (Verhallen, Bus & De Jong 2004). Bovendien kan de camera inzoomen op allerlei details in de tekst. Dat helpt kinderen om woordbetekenissen te ontrafelen. Met name peuters en kleuters die achterlopen in hun taalontwikkeling, hebben baat bij multimedia (Bus & Takacs 2015; Bus, Takacs & Kegel 2015).

Tot slot bevatten veel digitale kinderboeken een luisterversie van het verhaal, die door een acteur of professionele voorlezer is ingesproken. Deze fungeert als volwaardige *stand-in* voor een volwassene. Kinderen begrijpen het verhaal even goed bij de opgenomen stem als bij een voorlezer die fysiek aanwezig is (De Jong & Bus 2004). De combinatie van digitaal kinderboek én volwassene werkt het meest optimaal. Dat komt door de extra mogelijkheden tot interactie. Kinderen krijgen immers niet alleen feedback van de volwassene, maar ook van de multimedia en interactiviteit in het boek (Segal-Drori et al. 2010).

5. Resumé

Digitale kinderboeken bieden dus specifieke voordelen ten opzichte van gedrukte boeken. De vertelmiddelen waarmee het verhaal is verrijkt, geven de taalontwikkeling een vliegende start. De digitale transitie van het lezen lijkt vooral een kwestie van geduld en gewenning. Geduld, omdat nieuwe digitale tekstconventies nog volop in ontwikkeling zijn. En gewenning, omdat elke nieuwe generatie zich sterker socialiseert tot lezer met digitale media, waardoor de huidige nadelen ten opzichte van papier wegvalen. Tot het zover is, lijkt het devies én-én. Ofwel: een breed, gevarieerd en actueel aanbod van digitale én gedrukte boeken, thuis, op school en in de bibliotheek.

Tijdschrift Leesmonitor over deze materie via:
<http://www.leesmonitor.nu/magazine/digitaal-lezen-anders-lezen>.

Referenties

- Bakker, N. (2013). 'Digitaal lezen – wie doen het al? Een SMB-dieptestudie naar het profiel van de e-boekenlezer en de leesbeleving van de e-reader, tablet en laptop'. In: D. Schram (red.). *De aarzelende lezer over de streep*. Stichting Lezen Reeks 22. Delft: Eburon, p. 349-385
- Bowman, L., L. Levine, B. Waite & M. Gendron (2010). "Can students really multi-task? An experimental study of instant messaging while reading". In: *Computers & Education*, 54 (4), p. 927-931.

- Bus, A. & Z. Takacs (2015). 'Dankzij digitale hulpmiddelen meer leesbegrip en meer leesplezier?'. In: D. Schram (red.). *Hoe maakbaar is de lezer?* Stichting Lezen Reeks 25. Delft: Eburon, p. 97-108.
- Bus, A., Z. Takacs & C. Kegel (2015). "Affordances and limitations of electronic storybooks for young children's emergent literacy". In: *Developmental Review*, 35, p. 79-97.
- Carr, N. (2011). *Het ondiepe. Hoe onze hersenen omgaan met internet*. Amsterdam: Maven Publishing.
- Constanza, J.L. (2011). "A magazine is an iPad that does not work". *YouTube* (6 Oct. 2011). Online raadpleegbaar op: <http://youtu.be/aXV-yaFmQNk>.
- De Jong, M. & A. Bus (2004). "The efficacy of electronic books in fostering kindergarten children's emergent story understanding". In: *Reading Research Quarterly*, 39 (4), p. 378-393.
- Ehmig, S., T. Reuter & M. Menke (2011). *Das Potential von E-readern in der Leseförderung*. Mainz: Stiftung Lesen.
- Flood, A. (2014). "Readers absorb less on Kindles than on paper, study finds". In: *The Guardian* (19 Aug. 2014).
- Fox, A., J. Rosen & M. Crawford (2009). "Distractions, distractions: Does instant messaging affect college students' performance on a concurrent reading comprehension task?". In: *CyberPsychology & Behavior*, 12 (1), p. 51-53.
- Mangen, A., B. Walgermo & K. Brønnick (2013). "Reading linear texts on paper vs. computer screen: Effects on reading comprehension". In: *International Journal of Educational Research*, 58, p. 61-68.
- Mangen, A. & D. Kuiken (2014). "Lost in an iPad. Narrative engagement on paper and tablet". In: *Scientific Study of Literature*, 4 (2), p. 150-177.
- Miranda, T., D. Williams-Rossi, K. Johnson & N. McKenzie (2011). "Reluctant readers in middle school: Successful engagement with text using the e-reader". In: *International Journal of Applied Science and Technology*, 1 (6), p. 81-91.
- Nielen, T. & A. Bus (2016). *Onwillige lezers. Onderzoek naar redenen en oplossingen*. Stichting Lezen Reeks 26. Delft: Eburon.
- Segal-Drori, O., O. Korat, A. Shamir & P. Klein (2010). "Reading electronic and printed books with and without adult instruction: effects on emergent reading". In: *Reading and Writing*, 23 (8), p. 913-930.
- Tveit, A. & A. Mangen (2014). "A joker in the class: Teenage readers' attitudes and preferences to reading on different devices". In: *Library & Information Science Research*, 36, p. 179-184.

30ste HSN-Conferentie

Verhallen, M., A. Bus & M. de Jong (2004). *Elektronische boeken in de vroegschoolse educatie*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Wennekers, A., D. van Troost & P. Wiegman (2016). *Media:Tijd 2015*. Amsterdam/Den Haag: NLO, NOM, SKO, BRO en SCP.